

KAPITTEL 8

Refleksiv institusjonalisering. Nytt frivillig engasjement i brytningen mellom endring og stabilitet

Ivar Eimhjellen

NORCE

Abstract: In this chapter I explore how collective action is initiated, mobilized and organized in light of trends of more individualized and reflexive forms of volunteering in Norway. By conducting a qualitative case-study of the climate-based Transition-initiative in Bergen, Norway, I have illustrated how general trends in volunteering are manifested on the local level, shaped by institutionalized frames of action, but also open for interpretative flexibility. Adaptation to reflexive and self-oriented volunteers in Transition entailed a decentralized, informal, flexible, network- and neighborhood-based mode of organizing collective action, focusing on the volunteers' and participants' personal interests and resources and the surrounding social and physical infrastructure. A prerequisite behind this organizational form were paid positions for coordinating, administrating and "nudging" volunteers and their activities to fit the organization's objective. A certain degree of formalization and institutionalization due to organizational growth has also been necessary over the course of the years. Contradicting expectations from the theory of reflexive volunteering of attenuated organizational identities and social bonds in organizations, the Transition-initiative indicated the opposite, aiming at building a community-based organization. Albeit being locally focused, the initiative was inspired by global issues and is also connected to the international Transition movement, and is also a political actor on the national level. In order to analytically describe the Transition-initiative I propose the concept of reflexive institutionalization, referring to an organizational adaptation to reflexive forms of volunteering simultaneous to an inevitable process of institutionalizing some form of organizational structure if a sustainable (network-) organization is to be built.

Keywords: volunteering, organization, reflexive institutionalization, formalization, grassroots

Sitering av denne artikkelen: Eimhjellen, I. (2018). Refleksiv institusjonalisering. Nytt frivillig engasjement i brytningen mellom endring og stabilitet. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 211–234). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch8>
Lisens: CC BY-NC 4.0

Innledning

Med utgangspunkt i samfunnsendringer knyttet til de overordnede prosessene globalisering, digitalisering og individualisering som er i fokus i denne boken, er det interessant å undersøke hvordan dette har fått konsekvenser for måten norsk kollektivt engasjement på grasrota kan oppstå og utvikles på. Hvilken innvirkning og konkrete uttrykk kan de større endringsprosessene få for hvordan nordmenn engasjeres og organiseres til kollektiv handling på? Ved hjelp av en studie av grasrotbevegelsen Bærekraftige liv i Bergen skal jeg i dette kapitlet gi noen illustrasjoner på hvordan grasrotmobilisering og organisering kan manifestere seg på lokalt nivå. Hovedproblemstillingen er hvordan kollektiv handling oppstår, mobiliseres og organiseres lokalt i lys av endrings- og utviklingstrekk i norsk frivillighet og i særlig grad knyttet opp mot såkalt individualiserte og refleksive former for frivillig engasjement. Ser vi en fremvekst av helt nye former for organisering av kollektiv handling i Norge, eller institusjonaliseres nytt engasjement inn i etablerte strukturer, logikker og tradisjoner for frivillig engasjement? Som et svar på dette spørsmålet avslutter jeg kapitlet med et fremlegg og diskusjon av begrepet *refleksiv institusjonalisering*, som er ment å beskrive disse utviklingsprosessene i organisering av grasrotengasjement i Norge.

Globale endringsprosesser på lokalt nivå

Som drøftet i innledningskapitlet i denne boken blir det moderne vestlige samfunn ofte beskrevet som å være i en stadig globaliserings-, individualiserings- og digitaliseringsprosess. På denne måten kan globale tema og hendelser, individentsentrerte verdier og valgfrihet samt digital kommunikasjonsteknologi påvirke motivasjon for deltakelse i og evner til å mobilisere og organisere kollektiv handling. Et perspektiv på hvordan globale endringsprosesser har påvirket frivillig engasjement, uttrykkes blant annet gjennom begrepet og teorien om «refleksiv frivillighet» (Hustinx & Lammertyn, 2003). Hustinx og Lammertyn (2003) hevder her at dagens frivillighet består av et større mangfold av mulige handlings-, organiserings- og motivasjonsformer enn før. Frivillig og kollektivt engasjement

tenkes her å bli påvirket både gjennom større samfunnsstrukturelle endringer som påvirker menneskers livssituasjon (som velstand og velferd), og gjennom menneskers endrede motivasjoner, holdninger og orienteringer (Hustinx & Lammertyn, 2003). Fortsatt finner vi tradisjonelle kollektivistiske frivillighetsformer som er basert på kollektive normer, roller og ansvar, og vi finner fortsatt varige organisasjonsmedlemskap i formelle, hierarkiske og lokalt tilknyttede organisasjoner som tilbyr faste rammer for identitetsutvikling, sosialisering og gruppefelleskap. Men det hevdes her at det nå også har vokst frem mer refleksive frivillighetsformer som tar utgangspunkt i selv-orienterte (men likevel altruistiske) individer som søker å oppnå mer instrumentelle mål (Hustinx & Lammertyn, 2003). Deltakelse og engasjement blir mer uregelmessig og begrenset i tid og rom, og med løsere bånd til organisasjoner, og de frivillige vil i økende grad spre sitt engasjement på flere organisasjoner som kan fylle forskjellige behov hos de frivillige.

Ifølge teorien om refleksiv frivillighet vil dagens frivillige oftere søke seg til mer uformelle, selv-organiserte, desentraliserte og prosjektbaserte initiativ, ofte på grasrotnivået med få eller ingen tilknytninger til høyere organisasjonsnivå. Utviklingen i digital kommunikasjonsteknologi har i stor grad muliggjort mer selv-organiserte og desentraliserte initiativ og organisasjonsstrukturer. I organisasjonsteorien kan dette også fanges inn under begrepet «nettverksorganisering» (Powell, 1990), der kollektiv handling er organisert gjennom horisontalt differensierte oppgaver, prosjekter eller aktiviteter heller enn ved hjelp av formelle hierarkisk kontrollerte organisasjoner. Som nevnt i introduksjonskapitlet kan også nye organisasjoner kombinere både hierarkiske og heterarkiske (nettverksbaserte) kjennetegn (Kontopoulos, 1993). Slik nettverksorganisering kan her tenkes å være mer tilpasset den refleksive frivillige enn hva den klassiske hierarkiorganisasjonen er. Samtidig er det i dag også mange frivillige organisasjoner som går bort fra en medlemsbasert organisasjonsmodell med demokratiske strukturer og heller etablerer mer sentraliserte og profesjonaliserte organisasjoner, som i større grad er rettet mot å utføre tjenester (Hustinx & Lammertyn, 2003). En konsekvens av denne utviklingen er ifølge teorien at frivillige organisasjoner som sådan i mindre grad fungerer som arenaer for sosialisering og identitetsutvikling mellom

medlemmer basert på geografisk nærhet eller gruppekultur. Organisasjonene blir i økende grad erstattet av mer løst organiserte nettverk hjulpet av digital kommunikasjonsteknologi på den ene siden og av sentraliserte og profesjonaliserte organisasjoner på den andre siden. De selv-refleksive frivillige vil søke seg både til de mer profesjonelle organisasjonene der de kan utføre spesifiserte og konkrete arbeidsoppgaver på en effektiv måte, og til de mer fleksible, uformelle og nettverksbaserte organisasjonene som kan tilfredsstille mer umiddelbare ønsker om engasjement. (Hustinx & Lammertyn, 2003).

Fra tidligere empirisk forskning i Norge har vi sett en del utviklingstrekk som kan peke i retning av mer refleksiv og individualisert frivillighet også i Norge (Eimhjellen, Steen-Johnsen, Folkestad & Ødegård, 2018). Selve nivået av frivillig innsats for organisasjoner er stabilt høyt med over 60 prosent av befolkningen som har gjort en form for frivillig innsats siste året (Folkestad et al., 2015; Fladmoe et al., 2018), men vi ser tegn til at formen på frivillig innsats endrer seg. Det er færre frivillige som er formelt knyttet til en organisasjon gjennom medlemskap, de frivillige sprer sitt engasjement på flere organisasjoner og arenaer, og den frivillige innsatsen er i økende grad tidsbegrenset for eksempel knyttet til et enkelt arrangement (Eimhjellen et al., 2018). Også motivasjonen for frivillig arbeid har endret seg der selv-realisering og egen-orientering er blitt viktigere enn før (Wollebæk, Fladmoe & Sætrang, 2015). Dette kan tolkes som uttrykk for en mer refleksiv og individualisert frivillighet i Norge, der frivillige i økende grad er opptatt av å realisere egne målsettinger og identiteter gjennom sitt frivillige engasjement, og der de mer strategisk velger ut de organisasjonene og arenaene de vil engasjerer seg på, og som vil kunne oppfylle de personlige målsettingene, gjerne uavhengig av geografisk og lokal kontekst (Eimhjellen et al., 2018). Også på organisasjonsnivå har norsk frivillighet endret seg. Fra den tradisjonelle hierarkiske organisasjonsstrukturen med lokallag, regionallag og et nasjonalt nivå har utviklingen siden 80-tallet vist en nedgang i antall lokallag samtidig som antall nasjonale organisasjoner uten regionale eller lokale enheter har økt (Arnesen et al., 2016, s. 28). Vi ser her en todeling av organisasjonssamfunnet med flere frittstående lokale organisasjoner uten koblinger til høyere organisasjonsnivå og flere nasjonale organisasjoner uten

lokallag (Selle & Øymyr, 1995; Wollebæk & Selle, 2002; Arnesen et al., 2016). Det skjer også en profesjonalisering av organisasjonslivet, spesielt på det nasjonale nivået, der andelen betalte ansatte (heltid/deltid) er økende (Arnesen et al., 2016). Disse betalte ansatte har for eksempel i oppgave å administrere, koordinere og legge bedre til rette for frivillig arbeid, noe som potensielt kan utløse mer engasjement fra de frivillige som kvier seg for organisasjonsansvar og plikter, og som heller kan gå rett på konkrete oppgaver de er motivert for (Arnesen et al., 2016).

Organisering og institusjonalisering

Selv om det gjennom mange års forskning har blitt pekt på endringer i sivil- og organisasjonssamfunnet i Norge (Wollebæk, Selle & Lorentzen, 2000; Wollebæk & Selle, 2002), finnes det også flere tegn til stabilitet i de grunnleggende rammene for frivilligheten. Som nevnt er for eksempel nivået av frivillig innsats rekordhøyt, og tradisjonelle frivillige organisasjoner er fortsatt de viktigste arenaene for slikt engasjement (Enjolras & Strømsnes, 2018). For å forstå og forklare hvorfor ting ikke nødvendigvis endres like raskt eller i like stor grad som endringsteorier tilsier, kan vi dra nytte av et grunnleggende sosialkonstruktivistisk eller strukturasjonsperspektiv på samfunnsendring (Giddens, 1976; Giddens, 1979; Giddens, 1984). I et slikt perspektiv forenes forklaringer på hvordan sosiale strukturer både begrenser og legger til rette for menneskelig handling, samtidig som man anerkjenner at disse sosiale strukturene på samme tid er resultatet av tidligere menneskelig handling. Gjennom gjentatte handlinger og interaksjoner blir sosiale mønstre for handling utformet, og over tid blir disse mønstrene til institusjonaliserte rammer for handling som utgjør de grunnleggende strukturene i de sosiale systemene, som igjen er med på å forme menneskers handlinger. Dette innebærer at større sosiale endringer og også endringer i institusjonelle felt som sivilsamfunnet vil ta tid og gjerne skje i en vekselvirking mellom eksterne impulser og variasjoner i fortolkninger, praksiser og handlinger (Mahoney & Thelen, 2010). På denne måten er sosial og institusjonell endring og stabilitet sammenvevd, der institusjoner både endres og bevares gjennom menneskelig fortolkning og praksis.

Formelle frivillige organisasjoner er altså et helt sentralt element i det norske sivilsamfunnet og for koordinering og forvaltning av kollektiv handling og frivillig engasjement. I et slikt perspektiv er det interessant å undersøke hvordan nye kollektive bevegelser etableres og tar form; i hvilken grad de påvirkes av de større samfunnsendringene knyttet til globalisering, individualisering og digitalisering; og i hvilken grad de formes av de etablerte logikkene, normene og reglene for koordinering og forvaltning av kollektiv handling og frivillig engasjement. I forlengelsen av dette kan vi bruke et institusjonaliseringsperspektiv for å undersøke fremvekst, utvikling og organisering av engasjement. Fra tidligere er det for eksempel gjort flere observasjoner av nye spontane og løst organiserte sosiale bevegelser som over tid utvikler seg til hierarkiske og byråkratiske organisasjoner, der organisering og styring blir sentrale element (Blumer, 1946; Brand, 1990; Downs, 1972; Michels, 1962 [1915]; Tarrow, 2005; Tilly, 1978, Weber, 1993). Kollektive bevegelser går ofte gjennom en slik institusjonaliseringsprosess der de med økende alder tenderer mot å utvikle mer etablerte og rigide organisasjonsstrukturer, regler og normer for handling (Stinchcombe, 1965). Kollektive bevegelser, som gjerne manifesteres i konkrete organisasjoner, blir etter hvert gjerne formet av de eksisterende normene og praksisene for organisering som omkranser bevegelsen på etableringstidspunktet. Samtidig blir organisasjoner ofte mindre tilpassningsdyktige til nye endringer i omgivelsene sine etter som årene går (Stinchcombe, 1965; Hannan & Freeman, 1984) – organisasjonene institusjonaliseres.

For eksempel ble de nye sosiale bevegelsene fra 1960- og 70-tallet, inkludert miljøbevegelsen, sett på som iboende anti-byråkratiske og anti-hierarkiske – selve antitesen til institusjonaliserte organisasjoner (Melucci, 1985; Offe, 1985; Touraine, 1981). Likevel ser de samme sosiale bevegelsene ut til å ha blitt institusjonaliserte, inkorporerte og til og med koopterte av det etablerte styringssystemet (Eder, 1996; Giugni & Passy, 1998; Hajer, 1995; Jamison, 1996; Meyer & Tarrow, 1998; Rucht et al., 1997; Seippel, 2001). Studier av nyere sosiale bevegelser, for eksempel bevegelsen for globalisering nedenfra (della Porta et al., 2006), kan likevel tyde på en mindre grad av, eller en annen form for institusjonalisering av sosiale bevegelser gjennom nettverksorganisering. Endringer i etablerte og

rådende organiseringspraksiser, for eksempel knyttet til nettverksorganisering samt holdninger til organisering blant de aktive i senere tid, kan derfor ha modifisert institusjonaliseringen av nye organisasjoner som har blitt etablert i løpet av de senere år.

Med bakgrunn i de nevnte teoretiske perspektiver og begreper, samt empiriske observasjoner av endring og stabilitet i norsk organisasjonsliv, skal jeg videre beskrive og analysere fremveksten og utviklingen av det frivillige grasrotinitiativet i Bergen. Denne casen er ment å illustrere hvordan nytt lokalt engasjement og kollektiv handling kan oppstå, mobiliseres og organiseres i dag, i lys av teori om samfunns- og frivillighetsendringer, og å illustrere hvilke utfordringer som kan oppstå i møtene mellom praksis og motivasjon på individnivå og rutiner og strukturer på organisasjonsnivå. Vi skal her se hvordan nytt frivillig engasjement kan vokse frem og organiseres, og hvordan etablerte strukturer og praksiser samt endringstendenser i norsk frivillighet påvirker utviklingen. Før analysen vil jeg først gi en redegjørelse for det empiriske datagrunnlaget som ligger til grunn for analysen og for de metoder som er brukt i datainnsamlingen og i analysen.

Studien av Bærekraftige liv

Datagrunnlaget for kapitlet er en kvalitativ studie av det frivillige initiativet Bærekraftige liv i Bergen, en bevegelse som ønsker å utvikle bærekraftige lokalmiljø, naturvennlige handlinger og gode fellesskapsløsninger i møte med klimautfordringer. Jeg har her utført kvalitative forskningsintervjuer (Kvale & Brinkman, 2015) med fem initiativtakere i tre bydel-sinitiativ i Bergen. Intervjuene kan betegnes som semistrukturerte, der man følger en på forhånd formulert intervjuguide med planlagte tema og spørsmål man skal igjennom, samtidig som man har fleksibilitet til å kunne bevege seg mellom ulike tema og ulike deler av intervjuet, og til å følge opp interessante aspekter som kan dukke opp underveis. Styrken ved denne intervjuformen er at den kan fange opp variasjoner i intervju-personers oppfatninger om et tema, og derfor også kan gi et bilde av en mangfoldig og motsetningsfull verden (Kvale & Brinkman, 2015).

Intervjuene og studien ble utført over fire år. I 2012 intervjuet jeg de tre opprinnelige initiativtakerne bak Bærekraftige liv, og fulgte opp med

intervju med to av dem i 2015. Slike oppfølgingsintervjuer etter en viss tid vil kunne gi en del mer kunnskap om endrings- og utviklingsprosesser enn intervjuer på ett tidspunkt. I 2015 intervjuet jeg også to initiativtakere i to nye bydelsinitiativ som hadde dukket opp siden 2012. Alle intervjuene ble gjort en-til-en, tatt opp på bånd og transkribert til tekst i etterkant. Under studien deltok jeg også i noen av aktivitetene i nabolagene og på et oppstartsmøte for et nytt bydelsinitiativ. Her skrev jeg notater i etterkant om hva som gikk for seg, og som ble sagt under hver observasjon, og mine egne refleksjoner rundt dette. Jeg samlet også inn informasjon fra flere andre nabolagsinitiativ gjennom en kort nett-survey, der jeg gjorde en kartlegging av omfang og variasjon blant deltakere og aktiviteter i syv bydelsinitiativ. I tillegg har jeg samlet inn informasjonsmateriale om initiativene fra ulike nettsider og fra profiler på sosiale medier. Samlet sett har jeg prøvd å innhente et variert datamateriale som kan gi informasjon om vurderinger og erfaringer fra initiativtakernes side om organisasjonsutvikling og om mobilisering og forvaltning av frivillig engasjement, samt data om omfanget til hele initiativet og om initiativets selvpresentasjon til omverdenen.

I analysen av datamaterialet gjorde jeg flere tematiske gjennomlesninger av transkripsjonene, der sentrale utsagn om viktige tema ble plassert i egne kategorier. Her utviklet jeg blant annet en tidslinje for fremveksten av Bærekraftige liv, der viktige utviklingstrekk som vekst i aktiviteter, grupper, hendelser og finansiering ble sortert kronologisk. Et sentralt formål har vært å kunne gi fylldige beskrivelser av utviklingen av Bærekraftige liv og å få frem de involvertes perspektiv på egne organisasjonsaktiviteter, handlinger, vurderinger og strategier. Informantene i prosjektet er anonymisert i teksten, men kan likevel identifiseres gjennom sine roller i Bærekraftige liv. Dette har informantene blitt informert om og har samtykket til. Prosjektet ble meldt inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD).

Fremveksten av et grasrotengasjement

Bærekraftige liv (BL) ble startet av tre naboer på Landås i Bergen i 2008 for å igangsette lokale tiltak mot klimautfordringene, globalt og i Norge. Målet til Bærekraftige liv var å få til noe i handlingsrommet mellom

individhandlinger som å brette melkekartonger, og det større nasjonale og globale politiske systemet som ble oppfattet å være preget av politisk stillstand. Initiativtakerne ønsket å gjøre miljøengasjement tilgjengelig i hverdagen til helt vanlige mennesker. I kontrast til mange tradisjonelle klima- og miljøinitiativ som bare samler likesinnede, ville initiativtakerne forene ulike typer mennesker i et lokalmiljø til samhandling for et redusert økologisk fotavtrykk og et økt fellesskap. Det overordnede målet for initiativet er å redde verden ved å starte nedenfra og å skape bærekraftige lokalsamfunn.

Det første arrangementet i initiativet var en filmvisning om bærekraftig utvikling, våren 2008. Oppmøtet på filmvisningen var begrenset, men på det andre arrangementet, et matlagingskurs påfølgende høst, deltok 90 personer, og flere nye kontakter ble etablert. Etter hvert, særlig etter en rekke av juleverkstedkvelder som ble initiert og arrangert av et ektepar i nabolaget mot slutten av 2009, tok nettverket av engasjerte personer til å vokse. Nye temagrupper ble initiert av de tre initiativtakerne, men også av de ny-engasjerte i nabolaget med utgangspunkt i deres egne personlige interesser.

Det har etter hvert oppstått et mangfold av aktiviteter under Bærekraftige liv. Disse handler blant annet om aktiviteter som temakvelder der man samler folk rundt et klimarelatert tema, gjerne med et foredrag eller en film og en diskusjon. En annen aktivitetstype er de mer praktiske aktivitetene, for eksempel vedhogst i nabolaget, parselldyrking, sykkelreparasjon og kurs i partering av lam. En tredje kategori handler mer om utvikling og planlegging av større prosjekter, som for eksempel å gjøre husene i nabolaget mer energieffektive eller å tenke ut nye transportløsninger. I denne kategorien kan man også plassere Matkollektivet, et lokalmat-distribusjonsprosjekt som kobler kunder direkte til lokale matprodusenter. Et annet prosjekt var planen om et nasjonalt kompetansesenter for lokalt klimaengasjement og lokal matproduksjon – en arena fylt med aktiviteter for lokalsamfunnet, byen og regionen: Lystgården. Initiativtakerne så her for seg å opprette en slags grønn frivillighetsentral som skulle samle kompetanse om oppstart av BL-initiativ og om bærekraftig lokalsamfunnsutvikling. I 2012 og 2013 ble også Landåskonferansen arrangert for å utvikle og gi innspill til en ny kommuneplan i Bergen. Her

ble naboer, offentlige og private aktører og institusjoner og lokale ildsjeler invitert til idémyldring omkring utvikling av Landås som et sted for det gode og bærekraftige liv. En fjerde aktivitetstype under Bærekraftige liv handler mer om fest, moro og feiring. I 2010 ble for eksempel den første Landåsfesten arrangert. Dette har senere blitt til et årlig arrangement som samler omkring 1000 beøkende fra nabolaget og området rundt til en festdag med musikk, mat og aktiviteter med fokus på det lokale, det kortreiste og det klimavennlige.

Per 2015 kunne man telle omkring 20 temagrupper på Landås, som hver hadde sine ledere. Gruppene var i stor grad selvgående med ulik grad av aktivitet, og til sammen talte de omkring 70 aktive deltakere. Bærekraftige liv på Landås oppdaget og ble også etter hvert med i den globale Transition-Towns bevegelsen, som de delte mange av målsettingene og kjennetegn med.¹ Oppmerksomheten rundt Bærekraftige liv spredte seg også videre, først i Bergen til 10 andre nabolag per 2015 og videre nasjonalt til for eksempel Trondheim, Voss og Sagene i Oslo. I 2015 kunne man telle 18 Bærekraftige liv-initiativ i Norge, pluss flere interesserte.

Å finne sin organisasjonsform

I initiativet på Landås hadde alt engasjement, arbeid og praktiske aktiviteter frem til 2010 vært gjort på frivillig basis, der de tre initiativtakerne fordelte oppgaver seg imellom og var likestilte med tanke på ansvar og ledelse. Etter hvert som flere ble engasjert og satte i gang aktiviteter, fikk de tre en mer administrativ rolle. En fjerde person ble også knyttet til det mer langsiktige og administrative arbeidet, spesielt med tanke på utvikling av web-løsninger. I 2012 fikk en av initiativtakerne også kontorplass ved Impact Hub Bergen, et kontorfellesskap for sosiale entreprenører på Bryggen i Bergen. Initiativet på Landås ble flere ganger tildelt prosjektmidler fra ulike offentlige etater og private aktører som så den potensielle samfunns- og miljøverdien de utgjorde. Basert på disse midlene ble det etter hvert opprettet to lønnede (deltid) prosjektstillinger i initiativet.²

¹ For mer informasjon besøk <https://transitionnetwork.org> eller les Smith (2011).

² Støtte kom blant annet fra Klimaseksjonen i Bergen Kommune, Fylkeskommunen, Miljøvern-departementet og Visjon Vest.

Figur 1: Bærekraftige liv-grupper i Bergen (2015)

Fra å ha vært en idé og en sped begynnelse i 2008 hadde Bærekraftige liv i årene som fulgte, vokst til et stort og mangefasettert nettverk av aktive, grupper og aktiviteter. Selv om noe av det administrative arbeidet rundt aktivitetene etter hvert ble mer formalisert, var målet fortsatt at

aktivitetene og gruppene skulle være uformelle og basert på egeninteressene til de aktive. Initiativtakerne hadde også det en av dem kalte for *organisasjonsangst*: De ville holde initiativet uformelt så lenge som mulig, uten formelle og tradisjonelle organisasjonsstrukturer. De gav derfor tidlig slipp på kontrollen med det konkrete som skjedde i aktivitetsgruppene. Initiativet utviklet på denne måten en desentralisert nettverksform med selvgående grupper knyttet sammen i et nettverk av gruppeansvarlige. På denne måten ble det etter hvert veldig mange som «eide» Bærekraftige liv på Landås, og som holdt det gående uavhengig av noen få enkeltpersoner og ildsjeler. Aktivitetsgruppestrukturen ble også lagt opp til å være fleksibel, der nye grupper kom til hvis det var interesse for det, og andre grupper gikk ut hvis det var lite aktivitet eller temaet ble mindre aktuelt. Initiativtakerne hadde det hele tiden klart for seg at de ville legge opp til et fleksibelt frivillig engasjement:

Det er en flat struktur, og vi har ventet, vi har hele veien tenkt at det som dreper ethvert gøy initiativ er at det blir dritkjedelig å ha den rollen som administrator, den som er nødt til å kalle inn til de styremøtene og så er det nesten ingen som kommer. Altså, folk syns aktiviteten er gøy, men det er utrolig kjedelig å være en sånn tradisjonell organisasjon. Så vi har bare ikke forholdt oss til et sånt organisasjonskart i det hele tatt. Vi har bare sagt at hvis du har lyst å lage et juleverksted, vær så god. Du får ingen andre oppgaver, du får ingen andre verv, ingen andre forpliktelser, bare lag juleverkstedet og hvis du har lyst å lage noe, hvis du er interessert i og engasjert i bolig og energi, ja supert, bli med i bolig og energi gruppen, det er bare det du gjør. Gjør det du syns er gøy. Og så til sammen så popper det jo opp utrolig mye. [...] Jeg tror det i hvert fall er viktig, hvis jeg kjenner på mine egne, alle snakker om tidsklemme og hvor lite tid de har og hvor mye aktiviteter og hvor fullt alt er, og det som jeg er helt hellig overbevist om er at vi får jo ingen til å gidde å gå inn i enda et verv som føles litt kjipt. Det er jo litt «takkt skal du ha liksom». Men hvis jeg får lov å gjøre noe der jeg henter energi tilbake, noe jeg syns er gøy, så selvfølgelig, det er jo derfor du får jo bare pluss tilbake, pluss at du blir invitert på gøy fester med naboene, det er jo supert det. (Initiativtaker 1, BL Landås, 2012)

På tross av «organisasjonsangst» og at de ville holde tilbake formaliseringen av organisasjonen så tilknytningen mellom BL Landås og de aktive

fortsatt skulle være uformell, førte veksten i nettverket og i aktivitetene til at en viss formalisering og institusjonalisering måtte settes i verk. I 2013 startet planleggingen av en omorganisering av Landåsinitiativet for å i større grad kunne stå på egne ben økonomisk med mer stabile inntekter, og for å skille mellom de elementene som innebar en viss økonomi, og de aktivitetene som dreide seg om frivillig engasjement og arbeid lokalt på Landås:

Organiseringsform har vi diskutert lenge, enten en lokal forening eller et samvirkeforetak, det er det vi snakker om nå. Det kommer litt an på hvordan vi sorterer de forskjellige greiene. Målet må jo være at alle initiativene skal klare seg selv økonomisk, ikke nødvendigvis være avhengig av masse offentlig støtte hele tiden, og da må vi jo først få til det på Landås for å vise at det fungerer. Og da må vi ha en type foretaksmodell, som kan ha inntekter inn i, medlemskap av noe slag. (Initiativtaker 2, BL Landås, 2012)

En utfordring for en mangefasettert organisasjon som Bærekraftige liv er å finne riktig organisasjonsform, noe som igjen påvirker hvilket juridisk rammeverk man må forholde seg til, hvilke rammevilkår man har, og hvilke muligheter man har for økonomisk støtte og for type styringsstruktur. Med kombinasjonen av lokalt foreningsliv, økonomisk virksomhet, samfunnsopplysning, flere enheter og grupper, ulike organisasjonsnivå og ulik grad av formalisering utviklet det seg et behov for å klargjøre hvilke organisasjonsform(er) som ville være riktig. Samtidig gjorde veksten i aktiviteter og i nettverket nasjonalt at det ble behov for et mer overordnet nasjonalt organisasjonsnivå.

Fra å ha hatt prosjektstillinger og all økonomi i BL Landås håndtert av arbeidsgiveren³ til to av initiativtakerne, så de etter hvert behov for å flytte det derifra med bakgrunn i veksten i nettverket. I 2014, seks år etter oppstarten, ble også BL Landås formelt registrert som en frivillig organisasjon med et eget styre på fire medlemmer og en styreleder, samt at den økonomiske driften knyttet til Matkollektivet ble skilt ut fra den frivillige delen ved å etablere et eget samvirke­lag. De opprettet også et formelt medlemskap og støttemedlemskap i BL Landås, men dette var

3 Bispeddømmekontoret i Bergen.

frivillig og absolutt ikke et krav for å kunne delta i aktivitetene. Samtidig startet de å arrangere årsmøter, der betalende medlemmer kunne komme med innspill til saker som kunne bli tatt opp og stemt over:

[...] nå har vi jo laget foreningen, men det er jo mange strukturer vi må rydde opp i her nå, vi har jo ikke vært opptatt av det her i det hele tatt, så nå vi har hele tiden tunga rett i munnen når vi snakker om Landås eller om Norge. Så det vi ser for oss er at den foreningen vi har starta, den blir antagelig Landås foreningen, så må vi lage noe som er hakket over som blir liksom sånn Bærekraftige liv Norge, kraftsenteret på en måte. Men det vi nå har tatt første steget på er ha laget Samvirket fordi vi ser at Matkollektivet kommer opp som en raket, og der ble det moms og hele sulamitten ikke sant, så der måtte vi gjøre noe raskt, så da tenkte vi at ok, vi oppretter samvirket, og innen samvirket kan det være mange ting, så alle kanskje de tinga som kommer som handler om penger da, kanskje de kan settes inn der. Og vi har jo fått forespørsel om vi vil drive med el-sykler og det er flere ting som kommer opp ikke sant, så det blir litt sånn småprosjekter som handler om penger kan vi da putte inn der. Men når det gjelder hvordan få Bærekraftige liv Norge inn i det, det har vi ikke helt landa helt på, om det skal være inne i den samvirke biten eller om det blir en annen greie, men det vi ser er at vi må, vi trenger nå et overstrukturelt nivå, et nivå over Landås som er med og er en hub for alle sammen, og det er det vi ser for oss skal være på Lystgården. Og der kan jo ... (initiativtaker 1) ... tenke seg å jobbe, og det er det også vi har spurt klima- og miljøministeren om, når hun var på besøk. Vi spurte om midler til en slik pilotfase der vi prøver ut det, pluss å være en grønn frivillighetssentral, for å teste. Så det skal vi følge opp. Men vi tenker at det er, det nasjonale nivå der må staten komme inn og være med å gi penger, og der ser vi faktisk for oss at der kan vi være tre stillinger og full pakke med å gjøre ting. (Initiativtaker 3, BL Landås, 2014)

Lokalt og fleksibelt

Under oppstarten ble det geografiske området for initiativet defnert til å være den lokale skolekretsen. Tanken var at for å skape engasjement og lyst til å være med og å bidra i Norge i dag, er det viktig å starte lokalt. De så den geografiske avgrensingen rundt skolekrets og lokalmiljø som

sentral fordi dette er en naturlig grense med tanke på felles møtesteder og evne til å mobilisere engasjement i Norge.

Det som er spesielt for oss er at vi holder det så veldig ned på sånn skolekrets-nivå, at vi ikke lager Bærekraftige liv Bergen. Vi har en klar idé om at i Norge forholder vi oss til skolekretsen som vårt lokalmiljø. Det er der vi har loppe-marked og dugnad og går på 17. mai. Veldig mange spiller fotball og i korps og det er utrolig mye som er organisert rundt skolekretser. Og da har vi vel tenkt at en bi-effekt, en sosial «boost», som du får i nettverket, at folk sakte, men sikkert føler at dette er en invitasjon som gjelder meg – at den effekten oppnår du fortore når det er i ditt område. Og siden vår målgruppe er alle, og ikke de som allerede er interessert, så er det veldig viktig, vi har så mange ting vi må utfordre i kampen for et mer bærekraftig samfunn at vi kan ikke gidde å ta kampen om hvor vi føler oss trygge og hører hjemme. Da får vi bare spille på lag med det. Så da er vi der vi er. (Initiativtaker 1, BL Landås, 2012)

Initiativet på Landås fungerte mye som en modell for hvordan nye BL-initiativ kunne se ut, og initiativtakerne fra Landås reiste gjerne rundt til slike nystartede initiativ for å holde inspirasjonsforedrag på oppstartsmøter. De nye gruppene startet på denne måten ikke på bar bakke. Men samtidig som BL Landås var en sentral inspirasjonsmodell, ble det lagt vekt på at nye initiativ ikke på noen måte skulle være underlagt en Bærekraftige liv-organisasjon eller et sett med regler. Med unntak av invitasjon til noen felles møter i året blant alle kjernegruppene i de ulike nabolagene i Bergen, la BL Landås seg mindre opp i den videre utviklingen av nye initiativ. Så lenge initiativene forstod de to grunnpilarene 1) å øke livskvaliteten og 2) minske det økologiske fotavtrykket, så ville de kunne høre inn under Bærekraftige liv. Det skulle nemlig være opp til de nye nabolagene å selv utforme initiativene slik at de ble tilpasset det lokale området og de ønskene og behovene som lå der.

Ulike nabolag varierer for eksempel etter befolkningssammensetning basert på etnisitet og sosioøkonomisk status. Brobygging mellom ulike typer mennesker og motivasjon for engasjement vil derfor kunne ha ulike forutsetninger i ulike bydeler, og potensialene for å nå målene i Bærekraftige liv vil derfor også være ulik fra bydel til bydel og sted til sted. Organiseringsform og aktivitetstyper skulle dermed tilpasses det lokale

nebolaget med de interessene, motivasjonen, infrastrukturen og engasjementet som lå der. For eksempel hadde BL Løvstakken et annet utgangspunkt enn flere av de andre bydelsinitiativene i Bergen, med en mye mer sammensatt befolkningsgruppe både når det gjelder økonomi og etnisitet og en lav skåre på de fleste levekårsindikatorer (Bergen kommune, 2011). Dette ble likevel sett på som positivt og et godt utgangspunkt for å få til spennende ting, der BL-konseptet med en bærekraftig livsstil ble sett på som å passe godt sammen med svakere personlig økonomi. Som initiativtaker i Bærekraftig Liv Løvstakken forklarer:

Vi har en del ting vi ønsker å ta tak i her. Det er veldig sånn sammensatt befolkningsgruppe her oppe, og det ser jo jeg som veldig positivt, det er et spennende utgangspunkt fordi det kan komme så mye forskjellig ut av det, så vi håper jo å nå mye bredere ut enn vi gjør nå. [...] Jeg syns befolkningsmessig så er det veldig spennende her. Det er ganske mange her som lever med litt stram økonomi, så det tenker jeg egentlig kan være en fordel for å få opp engasjement, på grunn av at du kan faktisk spare ganske mye på å leve mer i takt med miljøet. Hvis du begynner og bare oppdager den muligheten til å faktisk dyrke litte grann selv og la ting få et lengre liv, at ikke alt nødvendigvis må kjøpes nytt og du kan bytte på ting. Hvis vi får opp de strukturene der, at vi får opp et byttemarked som blir gående, hvis vi får en kultur på å dele, at sykler og ski blir fordelt videre til andre i nabolaget, så er det ganske mange som kan spare penger på det å være involvert. Så jeg tenker jo der at, det er spennende ting. (Initiativtaker, BL Løvstakken, 2014)

BL Løvstakken ble også raskere formalisert enn BL Landås, gjennom etablering som formell frivillig organisasjon og et styre, nedskrevne vedtekter, årsmøte, regnskap og møtebøker. Denne formaliseringen ble gjort for å gjøre det lettere å søke om offentlig økonomisk støtte. Likevel var også ønsket her at organisasjonen skulle være flatest mulig, og at ting ikke nødvendigvis skulle måtte gå igjennom styret. Noe annet som skilte BL Løvstakken fra BL Landås, var etableringen av et fysisk møtelokale midt i kjerneområdet til initiativet. Møtelokalet «Lokalt» ble et møtepunkt for BL Løvstakken, men også brukt til møter for kjernegruppene i hele Bærekraftige liv i Bergen. Finansieringen av leien av lokalet var i starten en felles kronerulling blant de aktive, samt noen inntekter fra utleie av lokalet

og et lite bidrag fra kommunen, men målet var å få til en mer selvgående driftsmodell basert på aktiviteter.

Et tredje initiativ, BL Hellemyren, ble startet i mai 2014, i en bydel med bedre økonomiske kår og mer homogen befolkning enn i Løvestakken. Dette gav grunnlag for litt andre motivasjoner og forutsetninger for aktiviteter, for eksempel med tanke på å arrangere en byttedag:

[...] i ytre Sandviken der har vi litt mer, hva skal jeg si, vi har jo blokker, vi har forskjellige mennesker der også, men det er nok helt klart mye mindre mangfoldig sånn sett. Litt mer velstand. Jeg opplever ikke det når jeg bor der selv, men jeg tror det påvirker litt hva slags aktiviteter man får til, hva det er folk er interessert i. Det er jo så høy materiell velstand, så byttegruppe kom opp ganske raskt ikke sant. For folk har så mye ting de vil kvitte seg med uten å kaste det, kvitte seg med ting på en måte så de ikke får dårlig samvittighet. (Initiativtaker, BL Hellemyren, 2015)

Når det gjelder formaliseringen av BL Hellemyren, så hadde initiativtakeren en klar oppfatning om at folk generelt er litt redde for formalisering og administrasjon, og at man heller vil ha ting enkelt. BL Hellemyren ville heller satse på å få aktiviteter opp å gå, og så eventuelt formalisere og registrere seg som frivillig organisasjon om det ble nødvendig, for eksempel for å kunne søke om penger. Ifølge initiativtakeren var potensialet likevel stort for å få til et aktivt BL-initiativ i dette nabolaget på grunn av en ressurssterk befolkning, utdanningsmessig, økonomisk og sosialt, og der mange var svært aktive i for eksempel FAU, i skolekorpset og i idrettslaget.

For eksempel FAU på Hellen skole er jo helt sånn der, det er jo foreldre som har slike superkrefter, som har fem barn og som er engasjert i korpset, FAU, alt som går an å engasjere seg i, går fremst i 17. maitoget, buekorpset, alt, skjønner du. Det er en sånn type superforeldre. [...] Det har jeg tenkt hele tiden, at vi har så ressurssterke foreldre som kan bidra og få ting til. (Initiativtaker, BL Hellemyren, 2015)

Samtidig måtte man også her passe på å ikke lage for mye organisering og administrasjon, siden mange av de som ville delta, allerede var engasjerte i flere andre frivillige organisasjoner og ville ha begrenset med tid. En

annen utfordring med å skape engasjement i denne lokalbefolkningen var å treffe de med rett budskap og en tankegang rundt BL-prosjektet som de kunne identifisere seg med, der man ikke hadde for mye fokus på dette med *miljøaktivisme*, noe som også var et tema på Landås, der man måtte tone ned «tofu-faktoren».

Det er litt om å gjøre å treffe de på en måte som gjør at de føler de kan identifisere seg, og da er vi litt tilbake igjen til at vi må være litt forsiktige med dette med miljøaktivistbevegelsen, nettopp på grunn av det. Det er ikke til å komme ifra at det er en del godt holdne mennesker som bor der ute. (Initiativtaker, BL Hellemyren, 2015)

Refleksiv institusjonalisering

Gjennom studien av Bærekraftige liv i Bergen har jeg fått innblikk i perspektiver og måter å organisere og forvalte frivillig engasjement på i dag. Erfaringene fra denne studien kan knyttes til observerte endringer i holdninger, motivasjoner og forventninger fra frivillige i Norge, samt de etablerte måtene å organisere kollektiv handling på. Jeg mener med dette at studien illustrerer generelle endringstrekk i nordmenns frivillige engasjement og hvordan institusjonaliserte rammer for organisering av frivillig engasjement er med på å strukturere fremveksten og organiseringen av nytt frivillig engasjement i Norge. Samtidig vil det også, som vist i studien, være et visst rom for aktørers utprøving og kreativitet – en fortolkningsfleksibilitet i hvordan man mobiliserer og organiserer for lokal frivillig aktivitet.

Studien har først vist at det er flere trekk ved Bærekraftige liv som støtter opp om teorien om refleksiv frivillighet (Hustinx & Lammertyn, 2003), og som illustrerer de mer generelle utviklingstrekk i norsk frivillighet (Eimhjellen et al., 2018). Dette er særlig knyttet til utviklingen av mer selv-orienterte frivillige, som fordrer en mer uformell og desentralisert form for organisering. Som studien min har vist, vil én strategi i møte med mer refleksive frivillige være å ta utgangspunkt i og fokusere på nettopp interessene og ressursene hos de aktive selv i avgrensede nabolag. Det kan legges til rette for at aktive kan bidra med og delta med det

de ønsker, når de ønsker det, og hvordan de ønsker det, uten å stille for mange krav til møtevirksomhet og administrative oppgaver. Rammene for hva som passer inn av aktiviteter, må her være relativt vidt definert, og det må være frie tøyler for de aktive til å skape nye aktiviteter. Aktivitetene kan foregå i relativt selvstyrte grupper som er koblet sammen i nettverk. Samtidig kan det være fleksibelt med hensyn til å åpne for administrativt engasjement på «høyere» organisasjonsnivå for de som skulle ønske det. En slik (nettverks-)organisering fordrer likevel at det eksisterer en egen organisasjonsposisjon, for eksempel en lønnet ansatt, for å gjøre administrasjons- og koordineringsarbeid (Jf. Arnesen et al., 2016). Å ha ansatte i organisasjoner som arbeider med mobilisering og koordinering av frivillig innsats, kan være en god strategi for å forvalte dagens frivillige på en bærekraftig måte.

Fra teorien om refleksiv frivillighet er det også innebygd en forventning om at frivillige organisasjoner har fått svekkede roller som arenaer for identitetsutvikling og sosialisering. Studien av Bærekraftige liv bryter med slike forventninger, siden dette initiativet er spesifikt opptatt av nettopp å skape stedbunden identitet og samhold i fysiske nabolag. Dette er også en trend vi ser mer generelt i Norge, der frivillig organisering knyttet lokalsamfunn og nabolag er i vekst (Christensen, Strømsnes & Wollebæk, 2011; Arnesen et al., 2016). Basert nettopp på det stedbundne ved Bærekraftige liv hadde også digital kommunikasjon en mer marginal rolle enn vi kanskje skulle forvente av nyere grasrotinitiativ, og sammenlignet med for eksempel Refugees Welcome to Norway fra forrige kapittel (se også Sætrangs kapittel 6 i denne boken). I Bærekraftige liv var ansikt til ansikt-møter ved fotballbanen, informasjonslapper på lokalbutikken og på lyktestolper samt medieoppmerksomhet utenfra viktigere enn digitale kanaler for å mobilisere aktivitet i oppstarten. Skolekretser og nabolag ble vurdert som de beste områdene for at potensielle engasjerte skulle kunne identifisere seg med initiativene og oppleve at engasjementet gjaldt dem selv. Store nok til å samle en kritisk masse, men små nok til at mennesker kjente tilhørighet. Som en effekt av veksten i initiativene i nabolagene har internett og sosiale medier etter hvert fått en viktig rolle i informasjonsdistribusjon og administrering av frivillig aktivitet, men dette har skjedd mest som en effekt av aktivitetsvekst og ikke omvendt.

Selv om Bærekraftige liv har vært opptatt av at handlinger og aktiviteter i initiativet skal være lokale, har globaliseringsprosesser og globalt klimaengasjement vært en sentral motivasjon for initieringen av Bærekraftige liv. Dette kan knyttes til begrepet om globalisering (Robertson, 1995), som henviser til at globalisering av kultur, ideer og levesett også fører til økt fokus på lokal identitet og særpreg. Det globale kan bli uttrykt i det lokale samtidig som det lokale blir en partikularisering av det globale. Den internasjonale Transition-towns-bevegelsen, som Bærekraftige liv på Landås er blitt en del av, har nettopp dette globale som et kjerneelement i seg. Globale tema får på denne måten direkte innvirkning på lokalt grasrotengasjement også i Norge, der lokal orientering og mer refleksive former for frivillig innsats er del av en større global vending.

Som følge av det økte volumet av og mangfoldet i aktiviteter, aktive og nye initiativ i Bærekraftige liv-nettverket har vi også sett at behov for mer formell administrativ og sentralisert organisering har presset seg frem. For å kunne utvikle initiativet og etablere en bærekraftig økonomi måtte det etter hvert tilpasses eksisterende normer og juridiske rammeverk for organisering av kollektiv handling og økonomihåndtering. En viss institusjonalisering og formalisering ser ut til å være nødvendig for å kunne bevare, utvikle og forvalte frivillig engasjement. Samtidig varierte implikasjonene av slike kontekstuelle krav med de forutsetninger og behov som eksisterte i de enkelte nabolagsinitiativene. Vi så for eksempel stor forskjell mellom BL Landås og BL Løvstakken i bakgrunn for og tidspunkt for formalisering av organisasjonene. Som organisasjon har hele Bærekraftige liv vært nødt til å balansere hensynet til motivasjon hos de aktive og frivillige og de juridiske og økonomiske rammeverkene som regulerer organisasjonsetablering og inntekts- og støttemuligheter. Nettverksutvidelse førte her med seg behov for sentralisering og formalisering. På samme vis som tidligere grasrotbevegelser med anti-organiseringsholdninger eller «organisasjonsangst» har også Bærekraftige liv blitt formalisert og institusjonalisert ved å måtte forholde seg til etablerte strukturer, tradisjoner og praksiser for organisasjonsdannelse og drift.

Samtidig vil det også i hvert konkrete tilfelle av grasrotmobilisering være rom for fortolkning, fleksibilitet og kreativitet i hvordan mobiliseringen og organiseringen gjøres. Dette har vi også sett som bevisst strategi

i Bærekraftige liv, der ulike nabolagsinitiativ skal ta utgangspunkt i de sosiale og fysiske forutsetningene og ressursene som ligger i hvert nabolag. Det finnes handlings- og fortolkningsrom som etter hvert også kan være med på å endre de etablerte rutinene, praksisene og normene for hvordan man organiserer og forvalter frivillig engasjement i Norge, men slikt tar tid. Jeg mener med dette at sosial og institusjonell endring og stabilitet er sammenvevd, der impulser fra større samfunnsprosesser som globalisering, individualisering og digitalisering, og ikke minst fra institusjonaliseringsprosesser, kan fortolkes ulikt og ha ulike konsekvenser i handlinger og praksiser i ulike sosiale kontekster og for ulike konkrete initiativ og organisasjoner. Organisatoriske reaksjoner på frivillighetstrender knyttet til mer refleksivitet vil måtte balanseres mot de kontemporære behovene for og normer og krav til organisering som eksisterer i et gitt samfunn.

Et forslag til begrep som kan beskrive gripe noe av denne dynamikken i organiseringen av nytt frivillig engasjement, er det jeg har kalt *refleksiv institusjonalisering*. Begrepsbiten *refleksiv* refererer til den veksten i refleksiv frivillighet som vi kan spore i Norge og internasjonalt, og hvordan organisasjoner i økende grad må forholde seg til dette. Jeg mener her at det ligger et fortolkningsrom for organisering av frivillig engasjement et sted imellom de etablerte tradisjonene og strukturene for organisering og de endringspåtrykkene som kommer fra overordnede samfunnsprosesser. Begrepsbiten *institusjonalisering* viser så til at en viss form for formalisering og etablering av faste strukturer i en voksende (nettverks-) organisasjon ofte er helt nødvendig for videre aktivitet, samt at det eksisterer visse tradisjoner, normer og regler som legger føringer og rammer for utviklingen og organiseringen av frivillige initiativ.

Med bakgrunn i denne studien og tidligere forskning på utviklingen i norsk frivillighet vil jeg argumentere for at man bør ha et blikk for endring, men også for kontinuitet, og for vekselvirkninger mellom ulike samfunnsnivå – mellom individnivå og institusjonelt / organisasjonsnivå, mellom globalt nivå og lokalt nivå, og mellom aktør og struktur – når man undersøker hvordan kollektiv handling går for seg i dag. Begrepet refleksiv institusjonalisering kan hjelpe oss å gripe og forstå disse prosessene og vekselvirkningene. På tross av flere endrings- og

utviklingstendenser i norsk frivillighet er tradisjonelle formelle frivillige organisasjoner fortsatt den sentrale infrastrukturen for mobilisering og forvaltning av frivillig engasjement i Norge, selv om de frivillige er løse koblet til organisasjoner nå enn før. For å dyrke grasrotengasjement og -aktivitet er kanskje et skille mellom grasrotaktiviteter og frivillige på en side, og administrasjons- og koordineringsansvar på den andre en forutsetning. Dette vil likevel kreve både vilje hos enkelte og insentiver og ressurser til lønnede stillinger i organisasjoner.

Nye organisasjoner vil i dag kunne bli preget av både hierarkiske og nettverksbaserte kjennetegn med kombinasjoner av desentralisering og sentralisering, fleksibilitet og struktur, hierarkisk og vertikal styring og lokale og globale nettverk. Samtidig vil de som oftest måtte gå igjennom en viss organiserings- og institusjonaliseringsprosess for å fungere etter målsettingene sine der de vil prøve å finne sin form basert på både organisasjonsinterne og organisasjonseksterne normer og krav, men der det også kan være et visst rom for kreativitet og refleksivitet – en refleksiv institusjonaliseringsprosess for nye kollektive bevegelser.

Litteratur

- Arnesen, D., Sivesind, K. H., & Gulbrandsen, T. (2016). *Fra medlemsbaserte organisasjoner til koordinert frivillighet?* Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage.
- Bennet, L. (1998). The uncivic culture: Communication, identity, and the rise of lifestyle politics. *Political science and politics* 31: 41–61.
- Bennet, L. (2008). Changing citizenship in the digital age. I W. L. Bennet WL (Red.) *How digital media can engage youth*. Cambridge, MA: MIT Press, 1–24.
- Bennet, L., & Segerberg A. (2013). The logic of connective action. *Information, Communication and Society* 15: 739–768.
- Bimber, B., Flanagin, A. J., & Stohl, C. (2012). *Collective action in organizations. Interaction and engagement in an era of technological change*: Cambridge University Press.
- Christensen, D.A., Strømsnes, K., & Wollebæk D. (2011). *Organisasjonene i Hordaland 1999–2009*. Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

- Dalton, R. (1998). *Citizen politics in western democracies*, New Jersey: Chatham
- Enjolras, B., & Strømsnes, K. (2018). *Scandinavian Civil Society and Social Transformations: The Case of Norway*. Springer
- Eimhjellen, I., Steen-Johnsen, K., Folkestad, B., & Ødegård, G. (2018) Changing patterns of volunteering and participation . I B. Enjolras & K. Strømsnes (Red.) *Scandinavian Civil Society and Social Transformations: The Case of Norway*. Springer
- Flamoe, A, Sivesind, K.H., & Arnesen, D. (2018) Oppdaterte tall om frivillig innsats i Norge, 1998–2017. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Bergen/ Oslo.
- Folkestad, B., Christensen, D. A., Strømsnes, K., & Selle, P. (2015). Frivillig innsats i Noreg 1998–2014. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Bergen/ Oslo.
- Giddens, A. (1991a). *The consequences of modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Giddens, A. (1991b). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press
- Giddens, A. (1976). *New rules of sociological method*, New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory: Action, structure and contradiction in social analysis*. Berkeley, CA: University of California press.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*, Berkeley, CA: University of California press.
- Hustinx, L., & Lammertyn, F. (2003). Collective and reflective styles of volunteering: A sociological modernization perspective. *Voluntas*, 4.
- Ingelhart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ingelhart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic and political change in 43 societies*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kontopoulos, K.M. (1993). *The logics of social structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kvale, S., & Brinkman, S. (2015) Det kvalitative forskningsintervju. 3utg. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Mahoney, J., & Thelen, K. (Red.). (2010). *Explaining institutional change. Ambiguity, agency and power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McDonald, K. (2002). From solidarity to fluidarity: Social movements beyond “collective” identity – the case of globalizations conflicts. *Social movement studies* 1: 109–128.
- Norris, P. (1999). *Critical citizens. Global support for democratic governance*, Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P. (2001). *Digital divide: Civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*, New York: Cambridge University Press.

- della Porta, D. (2005). Multiple belongings, flexible identities and the construction of “another politics”: between the European social forum and the local social fora. I D. Della Porta & S. Tarrow (Red.) *Transnational protest and global activism*. Boulder, CO: Rowman & Littlefield.
- Powell, W. (1990). Neither Markets nor hierarchy: Network forms of organizations. I Slaw, B. (Red.) *Research in organizational behavior*. Vol 12. Greenwich, CT: JAI Press. Pp 295–336.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*, New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity. I M. Featherstone, S. Lash & R. Robertson (Red.), *Global Modernities*. London: Sage.
- Selle, P., & Øymyr, B. (1995). *Frivillig organisering og demokrati. Det frivillige organisasjonssamfunnet 1940–1990*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skocpol, T., & Fiorina M.P. (1999). *Civic engagement in American democracy*: Brookings Institution Press.
- Smith, A. (2011). The Transition Town Network: A Review of Current Evolutions and Renaissance. *Social Movement Studies*, 10/01, 99–105.
- Van Dijk, J. (2012). *The network society*, London: Sage.
- Wollebæk, D., Lorentzen, H., & Selle, P. (2000). *Frivillig innsats. Sosial integrasjon, demokrati og økonomi*. Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D. & Selle P. (2002). *Det nye organisasjonssamfunnet. Demokrati i omforming* Bergen: Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D, Fladmoe, A., & Sætrang, S. (2015). Betingelser for frivillig innsats. Motivasjon og kontekst. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.